

JAKO FACKA: VIZUÁLNÍ ÚTOK V PRAŽSKÝCH ULICÍCH REGIONÁLNÍ DIMENZE A MEZINÁRODNÍ PLATNOST PRAŽSKÉHO PROJEKTU / Beth Lazroe

Nejprve bych chtěla čtenáře a čtenářky požádat, aby se zamysleli nad pojmenováním nového zločinu. Či spíše, aby zvážili nový postoj vůči současnému, všeobecně kulturně přijímanému fenoménu a podívali se na něj jako na zločin s jeho kriminálními nebo přinejmenším společensky zhoubnými účinky.

V tomto smyslu budu vycházet z definice slova „zločin“ podle anglického slovníku. Zločin znamená „protizákonné jednání nebo obecněji příklad špatného či nepřijatelného chování“¹ (Cambridge International Dictionary of English 1995: 323, zvýraznění kurzívou – autorka). Podívejme se zejména na druhou část definice.

Navrhuji nazvat tento nový druh zločinu vizuální útok s následujícím vymezením: vizuální útok zakládá používání určitého druhu obrazů masově produkováných v reklamě, jejichž (1) obsah, (2) četnost, (3) rozsah a (4) monopolní kontrola slouží k překroucení, narušení, popření, ponížení a/nebo jiným způsobům opomíjení nároku na vlastní identitu a realitu těch, kteří jsou na těchto obrazech vypodobováni.

Vizuální útok využívá takových obrazů k tomu, aby **v očích diváků** vyloučil ty, které zobrazuje, z vlivu, rovné účasti a skutečné autonomie a namísto toho vytvořil jejich objektivizovanou, zesměšňující, degradující a/nebo mytickou či nereálnou verzi.

V samém základu vizuálního útoku stojí skutečnost, že skupiny, které jsou cílem takového zobrazení a které jsou využívány k marketingovým strategiím, nemají přístup k účinným demokratickým či mediálním nástrojům, jichž by se dalo využít ke změně či stažení těchto obrazů.

Vizuální útok tak zakládá zásadní porušení něčeho, co by mělo být uznáno za základní lidské právo 21. století: právo na reprezentaci uspokojivého obrazu sebe sama, ať již na základě genderu, národnosti, etnického původu či náboženského vyznání.

Jednoduše řečeno, práva na nediskriminační vizuální reprezentaci.

V článku se zaměřím na jeden konkrétní aspekt této otázky: vizuální reprezentaci „žen“ – termín „ženy“ dávám v tomto případě do uvozovek – v reklamě ve veřejném prostoru a v českých médiích obecně.

Vizuální útok je odpovídající výraz, jímž můžeme začít popisovat zkušenost s tímto druhem zobrazování žen, které každý den a po celý rok „bombarduje“ obyvatele Prahy, včetně dětí, i její návštěvníky. Koncept toho, co žena jako lidská bytost skutečně představuje, je tímto zobrazením zcela upozaďován. Všichni jsme nuceni tyto obrazy konzumovat bez ohledu na naše přání: v současných českých médiích a veřejné reklamě na pouličních billboardech, ve sta-

nicích metra, tramvajových a autobusových zastávkách a na dálnicích.

Svou podstatou je „objektivizace“ druhem reprezentace žen nikoliv jako jednotlivkyň s vlastní osobností, ale jako předmětů sexuálního uspokojení a fantazie. Ženám je tak odpírán prostor, kde by mohly vyjádřit své vlastní potřeby, individualitu či subjektivitu, a namísto toho jsou nuceny k naplňování předem daných a vnějších nároků na jejich povahu, vzhled a chování.

Zásadní újmu tato veřejná objektivizace působí v případech, kdy jsou ženské tělo či jeho oddělené části zobrazovány v kontextu, který je zcela oddělen od zobrazení ženy jako lidské bytosti. Důsledkem je často potlačení individuální identity, ztráta vlastní ženské povahy či osobnosti a nakonec patologická sociální konstrukce nebo společensky přijatelná definice, co to znamená být ženou.

Také muži, kteří jsou těmto obrazům neustále vystavováni, jsou podprahově uváděni do stavu trvalé adolescentní nadržnosti a emocionální nezralosti. Není zde totiž ani náznak toho, že v běžném životě se pohybují skutečné individuální ženy z masa a kostí, se kterými je třeba na různých úrovních navazovat kontakt a vyjednávat, mentálně i emocionálně, abychom získali přístup k zobrazovaným částem těla či naznačovaným pocitům, skutečným i imaginárním. Tyto obrazy tak poškozují muže stejně jako ženy.

Stejně nebo podobné obrazy převládají nejenom na billboardech, ale také ve většině časopisů a novin, čímž se ztrácí jakýkoliv odkaz k „realitě“, jež by jim odporovala. Zjednodušení v estetice i obsahu, spolu s vysokou četností, mají bezprostřední neuvědomělou působnost – při cestě tramvají, autobusem a autem, dokonce i během procházky – které je těžké, možná dokonce nemožné, se bránit.

Podívejme se na následující příklady. Týkají se sice konkrétně otázky vlivu pornografické literatury – samostatného tématu, kterým se zde z důvodu omezeného prostoru nemohu zabývat – můžeme tu však najít základní společné myšlenky, jelikož se zajímáme o obrazy vyvolávající podobný druh reakce, tj. sexuální objektivizaci ženy k použití či fantazii mužského diváka. Hlavní rozdíl tkví ve skutečnosti, že pornografii nakupujeme jednotlivě a ze své vůle, zatímco obrazům, o kterých zde mluvím, jsme více či méně vystavováni nedobrovolně ve veřejných prostorech.

První příklad pochází z dopisu čtenáře poradenského sloupku Ask Isadora, který vyšel v novinách San Francisco Bay Guardian dne 11. dubna 2001.

*Je mi 33 let a v současné době mám dlouhodobý vztah s nádhernou a atraktivní ženou. Bohužel mě nevzrušuje. Nemyslím, že chyba by byla na její straně. Je sexy a před naším setkáním vedla aktivní pohlavní život. Myslím, že problém je ve mně. Podobné potíže jsem měl nejen s každým dlouhodobým vztahem, ale dokonce i během náhodných známostí. Stává se mi, že nemám či neudržím erekci potřebnou k pohlavnímu styku bez manuální stimulace. Když mám erekci a udržím ji dostatečně dlouho, tak buď ejakuluji předčasně, nebo erekci ztratím ve chvíli, kdy je žena v pozici nahoře a kontroluje situaci. **Před stykem a během něj si ve fantazii představuji téměř výhradně***

*jiné ženy [...] Většinu mého pohlavního života tvoří vztahy na jednu noc a v minulosti jsem za sex i platil. Společným znakem těchto vztahů bylo, že jsem měl celou situaci pod kontrolou. **Často bych raději masturboval, než měl pohlavní styk** [...] Ve skutečnosti se během styku nerad mazlím a dotýkám, protože tak ztratím erekci. Zoufale potřebuji pomoc. Mám svou přítelkyni rád, ale nevím, co dělat nebo za kým jít a také, jak dlouho mi může trvat se z toho dostat (zvýraznění – autorka).*

Máme zde příklad mladého muže, který dokáže svou impotenci (v rámci pohlavního vztahu, kde se očekává určitá forma rovné účasti) propojit s obrazy své vlastní fantazie, a přesně to představují obrazy, na které v tomto článku poukazuji. Kvůli své posedlosti není v současnosti schopen jednat v reálné situaci se skutečnou ženou a opravdovými emocemi. Souvislost mezi sexuálně otevřenými obrazy ve veřejném prostoru a pozdější mužskou impotencí je tématem, které by si ale zasloužilo podrobnější samostatný výzkum.

Druhým příkladem je citát z knihy *England, England* anglického spisovatele Juliana Barnes (Barnes 2000), s podtitulem *A Brief History of Sexuality*:

[...] přišel na to, že (mimo své přítelkyně) se dokázal zamilovat i do slečen z časopisů. A vybíral si mezi nimi své oblíbenky – a stálce. Ty, o kterých si myslel, že budou laskavé a chápavé a ukáží mu, jak na to; potom ty další, které jakmile by se to naučil, tak by mu ukázaly, jak se to skutečně dělá; a nakonec tu byla

třetí skupina lesních žinek, sirot a nevinných, které by on sám, až přijde pravý čas, mohl naučit, jak se věci mají.

V této ukázce jako by obrazy měly schopnost soupeřit s realitou. V románu jsou podobné podrobné úvahy ukončeny, když matka hlavního hrdiny, který ještě není plnoletý, najde jeho sbírku časopisů pod postelí a vyhodí ji. Ale co dělat, když se člověk, včetně nedospělých mladíků v pubertě, nemůže takových obrazů jednoduše zbavit, jelikož nás doprovázejí téměř na každém kroku?

V současnosti již máme důkazy o účincích, jaké mají takové obrazy na dívky a mladé ženy. Ve zprávě Americké psychologické společnosti z roku 2007 se píše:

„[...] důkazy ukazují, že stavění dívek do pozice sexuálních objektů (v médiích) má dopad na jejich zdravotní stav na různých úrovních. Kognitivní a emocionální účinky: sexualizace a objektivizace narušuje její důvěru v sebe sama a spokojenost s vlastním tělem a vede k problémům s emocionálním prožíváním a sebehodnocením, jako jsou stud a úzkost. Duševní a fyzické zdraví: Podle výzkumu existuje spojení mezi sexualizací (v médiích) a [...] poruchami příjmu potravy u žen, nízkou sebeúctou a depresemi [...]. Pohlavní rozvoj: výzkum naznačuje, že sexualizace dívek (v médiích) má negativní vliv na jejich schopnost vybudovat si zdravé vnímání vlastní sexuality.“

V Praze máme i příklady ze skutečného života, kdy podle lidí, kteří se zabývají rostoucím počtem případů domácího násilí v České republice – jako jsou organizace La Strada a ROSA – takový pohled upírá ženám základní respekt

a v mnohých případech přispívá k jejich zneužívání. Obrazy, které ženy okrádají o jejich individualitu a nutí je přizpůsobovat se určitým očekáváním, jsou ke škodě celé společnosti a jejich povrchní a zjednodušující optika ovlivňuje některé z nejhorších společenských jevů, jako jsou obchodování se ženami, porušování lidských práv a škodlivý životní styl (Branislava Vargová, soukromý rozhovor, září 2006).

A co se v tomto fiktivním ztvárnění sociální reality, kde je muž postaven do pozice nenapravitelného pubescenta a která v obou pohlavích vyvolává pocity nejistoty a úzkosti, děje s diváky, kteří jsou skutečně ve velmi zranitelném věku dospívání? Kde jsou – a co se stane – s dětmi, které v takovém prostředí vyrůstají?

Jsou-li takové obrazy předkládány jako samozřejmá věc, v celé své naléhavé přítomnosti a neopominutelnosti, kdo proti nim může vystoupit? Převládá všeobecné přesvědčení, že se jedná o záležitost svobody projevu, a proto (ačkoliv se jedná o nesprávný závěr) kdokoli nesouhlasí, je považován za protivníka demokracie nebo riskuje, že bude označen za fyzicky nepřitažlivého, neatraktivního či „nenormálního“.

Na jedné straně má pouze několik firem dostatek prostředků, aby reklamy využívalo v takovém rozsahu a četnosti – člověk stejné obrazy nezahledne jednou nebo dvakrát, ale mnohokrát denně a desetkrát či stokrát týdně. Nemůžeme zde hovořit o demokracii, nýbrž o monopolu: monopolu na zobrazování. A monopol nemá nic společného se svobodou projevu – zejména pokud účinně umlčíte asi polovinu

populace a navíc ještě ve spojení s takovou mírou rozsahu, četnosti, důslednosti a podobnosti. Na druhou stranu pouze velmi malá část dnešní společnosti má přístup k takovým ekonomickým prostředkům, aby se mohla efektivně postavit proti způsobu, jakým trh pracuje s veřejnými obrazy. V tomto případě mají úplná deregulace, podobná ekonomickému sociálnímu darwinismu, a úplná státní regulace stejný účinek – jako dva konce jednoho kruhu je nelze rozlišit. Nejedná se o demokratický, pluralistický postup ani nevzniká prostředí, kde se může svoboda projevu úspěšně rozvíjet. Tento druh reklamy je slovy amerického mediálního odborníka a sociálního vědce Jerryho Mandera pouze „svobodou projevu pro bohaté [...], jestliže o „demokracii“ můžeme uvažovat na straně příjemce, zcela určitě ale nikoliv na straně odesílatele“ (Mander 1992: 78).

V České republice je celý problém umocněn 40 lety komunismu, kdy nebyla přísně kontrolována pouze svoboda projevu, ale také přístup k alternativním zdrojům informací. V oblasti zveřejňování informací o státní korupci a proviněních můžeme česká média považovat za rovnoprávná či dokonce progresivnější než jejich západní kolegy. Zůstává však malé „ale“. Vyšlo by před několika lety dvě stě tisíc občanů do pražských ulic, aby během otevření politické snahy o převzetí kontroly vyjádřili svou podporu propuštěným či nahrazeným zaměstnancům České televize, kdyby tato televizní stanice nebyla ve vlastnictví českého státu, nýbrž nadnárodní korporace? Samotná myšlenka, a to již vůbec nehovořím o nástrojích, že je možné vážně vystoupit proti či kritizovat činnost tzv. soukromého sektoru, je zde stále ještě velmi nová. Ještě je nejspíš třeba trocha času, než bude na dvojici konceptů soukromý či deregulovaný/demokratický a regulovaný/totalitní nahlíženo jako na čtyři samostatné jednotky, které v moderní společnosti nejdou automaticky dohromady, a jejich vzájemný vztah není černobílý. Dostáváme se tak zpět k analogii propojených konců jednoho kruhu.

Během války v Perském zálivu západní média vysílala a odsuzovala obrazy Iráku, kde silnicím a městům dominovala postava Saddáma Husajna v nadživotní velikosti. Obrazy na billboardech, kterými se zde zabýváme, se liší hlavně svým obsahem, nikoliv svým vizuálním účinkem. Dovolit tomuto monopolnímu systému, zjevně ekonomickému a skrytě sociálně-politickému, aby kontroloval, kdo má přístup k médiím a právo na reprezentaci, je jedním ze způsobů, jak zachovat mýtus demokracie a rovnoprávné společnosti. Vyjádření nesouhlasu umožňuje zpochybňovat tyto mýty a v lepším případě nabízet alternativy.

V reakci na rostoucí nespokojenost veřejnosti s reklamou s otevřeně sexuální tematikou náš výbor *In Our Faces/Jako facka* zorganizoval v září 2005, pod záštitou starosty hl. m. Prahy Dr. Pavla Béma, výstavu fotografií a konferenci. Jednodenní konference poskytla prostor diskusi nad reklamními fotografiemi z výstavy a analýze řady nežádoucích důsledků této formy reklamy, které vedly k úvahám o možnostech, jak mohou média regulovat své vlastní reklamní standardy.

Reakce českých médií na tuto událost byla velmi otevřená – tak, jak by u svobodných médií měla být. Bez pokračující činnosti – formou veřejné diskuse a sociálního výzkumu – se však tyto otázky vytratí z popředí zájmu veřejnosti. Tyto obrazy mohou být katalyzátorem širší debaty, která může a měla by mít mezinárodní rozměr, debaty na téma skutečného významu svobody projevu a otázek, komu je tato svoboda umožněna, o vlivu a újmě těchto vyobrazení pro společnost, ve které jsou jediné obrazy žen, kterým je člověk neustále vystaven, „regulované“ („trhem“ namísto státem) sociálně-ekonomické konstrukty. Dalšími obecnějšími otázkami jsou kontrola obrazů ve veřejném prostoru, myšlenka etického standardu zobrazování a zodpovědného marketingu a vyřešení některých často zmatených konotací, které jsou v této zemi spojovány s idejemi jako veřejné a soukromé, svoboda a demokracie.

Regionální reakce na pražskou výstavu a konferenci byla dosud pozitivní, povzbudivá a potvrzovala aktuálnost tohoto tématu. V červnu 2006 podobný projekt realizovala nezisková společnost Solidarność Polsko-Czesko-Słowacka ve Wroclawi. Vyšehradský fond udělil nedávno grant konsorciu vedenému maďarskou neziskovou Anyahajó Kultúrális Egyesület (Mothership Cultural Association) za účasti výše uvedené polské skupiny, Ligy lidských práv v České republice a Aspektu na Slovensku, na uspořádání rozsáhlejší regionální verze projektu s místem konání v Budapešti v květnu tohoto roku.

Vnímám to nejen jako potvrzení smysluplnosti naší činnosti, ale mnohem více jako uznání mezinárodního významu tohoto problému, který jednoduše nezmizí ani se nepromění sám od sebe. Pokud nezasáhneme, promění se spíše v nadnárodní a mezinárodní zkratkovité vyjádření zcela vykonstruovaného, pokřiveného, nedemokratického a nakonec globálního masového obrazu, který bude ovlivňovat, jak na sebe ženy a dívky, chlapci a muži nahlížejí z hlediska vlastní i vzájemné hodnoty.

Zakončím tyto úvahy citací z knihy britského uměleckého a sociálního kritika Johna Bergera, který na konci 70. let 20. století představoval jeden z hlavních hlasů vyjadřujících se k otázkám vizuální reprezentace.

„Nakreslíte nahou ženu, protože vás těší se na ni dívat. Dáte jí do ruky zrcadlo a obraz nazvete Marnivost, čímž morálně odsoudíte ženu, jejíž nahotu jste zobrazili ke svému vlastnímu potěšení (Berger 1972: 51).“

Tato myšlenka je podle Bergera hluboce zakořeněná v historii západního umění. Můžeme se vyjádřit trochu aktuálněji a slovo „obraz“ nahradit „fotografií“ a o „morálním odsouzení“ uvažovat jako o odlidštění. Když nás obrazy lidí či situací začnou zahlcovat a stávají se reálnější než skutečnost sama, je nejvyšší čas procitnout.

překlad © Veronika Řepíková, 2007, foto © Beth Lazroe, 2005

Literatura

American Psychological Association. 2007. „Remove All Sexualized Images of Women in Media.“ Dostupné na:

www.lifesitenews.com (naposledy navštíveno 19. února 2007).
 Anonymous. 2001. „Culture: Ask Isadora: Not Here, Not There.“ Letter, Ask Isadora advice column. *San Francisco Bay Guardian*, No. 26 (11 April 2001).
 Barnes, J. 2000. *England, England*. London: Jonathan Cape.
 Berger, J. 1972. *Ways of Seeing*. London: BBC and Penguin Books.

Cambridge International Dictionary of English. 1995. Cambridge: CUP.
 Mander, J. 1992. *In the Absence of the Sacred*. San Francisco: Sierra Club Books.

Poznámky

¹ Slovník spisovné češtiny (nakladatelství LEDA) definuje výraz zločin velmi podobně, jako „těžké provinění proti právnímu řádu; velmi špatný čin“ (Pozn. překl.).

PÉČE JAKO NEDOCENĚNÁ NÁJEMNÍ PRÁCE V GLOBÁLNÍ EKONOMICE /

Zuzana Uhde

EHRENREICH, B., HOCHSCHILD, A. R. 2002. *GLOBAL WOMEN. NANNIES, MAIDS, AND SEX WORKERS IN THE NEW ECONOMY*. NEW YORK: A METROPOLITAN/OWL BOOK.

Ačkoli sborník *Globální žena* vyšel v USA již v roce 2002, jeho recenze s pětiletým zpožděním v českém časopise není bezúčelná. Proměny péče v kontextu nové globální ekonomiky jsou dosud okrajovým tématem sociálních věd u nás. Autorky a autoři knihy z odlišných perspektiv zkoumají fenomén globálních přesunů pečovatelské práce zejména na imigrantky z chudých zemí třetího světa a z postkomunistických států v souvislostech s globální chudobou, genderově nerovnou dělbu práce a novými formami globálních nerovností mezi ženami (a mezi muži). Péči už nevnímají jako aspekt jednotící solidarity mezi ženami proti patriarchálnímu systému nedoceňujícímu práci tradičně kódovanou jako ženskou, naopak péče a pečovatelská práce se staly faktorem vyostřujícím nerovnosti mezi ženami na základě třídy, rasy, etnicity, národnosti i sexuální orientace. Jednotlivé stati se zabývají statusem pomocnic v domácnosti v cizí zemi, sociálními důsledky migrace žen v zemi původu, problémem nedostatečné regulace domácí práce jako zaměst-

nání či sexuálním vykořisťováním a globálním sexuálním a manželským trhem. Teoretický rámec knihy tvoří příspěvky Arlie Hochschild *Láska a bohatství* a Saskie Sassen *Globální města a klikaté cesty přežití*, které otevírají a uzavírají celý sborník.

Proměny pracovních trhů a zvyšující se participace žen na trhu práce s sebou přinesly potřebu změny organizace péče, kterou dříve zastávaly především ženy stojící mimo pracovní trh. Genderová dělba práce, feministkami kritizovaná v lokální rovině, se stala globálním problémem přesunutí starosti o domácnost a o péči o děti na ekonomicky a sociálně marginalizované ženy a zejména v západních bohatých státech na imigrantky. Problém kombinace práce a rodiny tak ovšem nezmizel. Možnost sladění pracovních a rodinných povinností žen ze Severní Ameriky, západní Evropy či zemí „asijských tygrů“ byla vykoupena pracovním vykořisťováním žen z chudých zemí, které migrují za prací, přičemž svoje rodiny nechávají v zemi původu. Tyto „glo-

GENDER A OBČANSTVÍ V MULTIKULTURNÍ EVROPĚ / Hana Hašková

Během posledních několika desetiletí přispěla k různým pojetím občanství a uplatňování občanských práv a povinností v Evropě mnohá sociální hnutí. Jejich požadavky a přínos pro redefinice občanství i naplňování jejich požadavků jsou předmětem zkoumání řady výzkumů, z nichž některé se soustředí spíše na vysvětlení procesů transformace občanských principů, jiné kladou důraz na jejich reálné uplatňování a další na role, ustavování a cíle samotných aktérů a aktérek změn v pojetí a praxi občanství.

V této linii výzkumů začalo v roce 2007 také řešení výzkumného projektu s názvem FEMCIT: Gendered Citizenship in Multicultural Europe: The Impact of the Contemporary Women's Movements. Jedná se o čtyřletý projekt, který je financován Evropskou komisí (IP – 028746) a koordinován je Tone Hellesund z Bergenské univerzity. Na řešení projektu se podílí relativně velký počet vědců a vědkyň z celkem 14 výzkumných institucí: University of Bergen, University of Oslo, Nordic Institute for Women's Studies and Gender Research a Nordland Research Institute v Norsku, University of Stockholm a Södertörn högskola ve Švédsku, University of Loughborough a University of Leeds ve Velké Británii, University of Copenhagen v Dánsku, Leiden University v Nizozemí, Université de Toulouse-Le Mirail ve Francii, University of Vienna v Rakousku, Universidad Carlos III de Madrid ve Španělsku, University of Warsaw v Polsku a Sociologický ústav AV ČR v České republice.

Jak již napovídá název projektu, jeho předmětem je zkoumání měnících se pojetí, forem a praxí občanství s důrazem na genderové vztahy v multikulturním evropském prostoru. V projektu je zkoumán vliv požadavků a aktivit občanských skupin orientovaných na problematiku genderové rovnosti na redefinice a uplatňování občanství v zemích severní, západní, jižní i východní Evropy. Cí-